

Hekse i Lindknud sogn 1620

Af Vald. Andersen.

Omtrent samtidig med, at Christian IV byggede Rosenborg slot og adskilligt andet, som den dag i dag tiltrækker sig vor beundring og respekt for den gode smag og tidens udviklede bygningskunst, falder en anden kulturhistorisk periode, der står i den grelleste modsætning hertil, nemlig heksejagtens dystre kapitel. Disse hekseprocesser, der kendes fra tiden kort efter reformationen, nåede, i hvert fald i Jylland, en vis kulmination omkring 1620. I Vestjylland fandt man på den tid særlig mange hekse, hvorom der foreligger en udførlig redegørelse,¹⁾ og i de tilgrænsende midtjydske herreder synes det ikke at have stået synderligt bedre til. Vi skal i det følgende høre om et par hekse i Lindknud sogn.

En gammel kone, Apellone Thomaskone, i Klelund var kommet i rygte for trolddom. En dag i 1620, først på året, var man i sognet skredet til handling for at få den ildesete Apellone dømt og straffet for hendes heksekunster. Christen Jørgensen i Vittrup, Søren Christensen i Gilbjerg, Dynes

¹⁾ F. R. A. bd. VII, 384 ff., bd. VIII, 138 ff.

Christensen i Vittrup »og deres medbrødre kirkenævninge i Lindknud sogn« havde 22. april 1620 ved Malt herreds ting beskyldt Apellone for at være heks. Forud for denne retshandling har der rimeligvis været foretaget en afgørelse inden for sognets egne grænser, hvor man har fremkaldt vidnesbyrden mod den anklagede og fastslået beskyldningens rigtighed. Ved herredstinget krævede kirkenævningene heksen dømt, ligesom vidnerne afgav deres forklaring; derimod synes den anklagede ikke at være kommet til orde ved herredstinget. Da straffen for hekseri var livet om at gøre, skulle sagen afgøres ved landstinget i Viborg, her var Apellones sag til behandling 17. juni 1620.

Den egentlige anklager var Anders Christensen i Klelund, der, som det vil fremgå af det følgende, følte sig ramt af heksens kunster; han var repræsenteret ved Iver Skriver i Vejen, som mødte for Anders Christensens husbond og forsvarer, velb. Mandrup Abildgaard til Skodborghus. Herredsfoged Thomas Nielsen i Surhave, Brørup sg., var også nærværende som ansvarlig for sin afsagte dom ved Malt herreds ting. Som forsvarer for Apellone var mødt Hans Pedersen i Debel, Lindknud sogn, ligesom hun selv var til stede for at fremføre, hvad hun kunne til sin undskyldning. Desuden var der indstævnet en række vidner.

Hans Pedersen havde bl. a. indstævnet Christen Nielsen i Hyldelund og Karen Mortens i Lintrup angående deres vidnesbyrd mod Apellone ved herredstinget. For 36 år siden havde hun været i et skænderi med den forlængst afdøde Hans Hansen, som var Karen Mortens fader. Apellone havde ved denne lejlighed lovet Hans Hansen »ondt«, og snart efter mistede han sine 7 gode køer, hvilket

han mente at være en følge af Apellones trolddomskunst. Christen Nielsen havde forklaret, at Christen Thomsen havde pantet en kiste fra Apellone for nogen kirkegæld, hvorefter hun lovede ham ondt. Christen Thomsen var derefter blevet syg, fik krampe i 3 fingre på venstre hånd, så fingrene ikke kunne rettes ud. Han blev vanfør og lå på sin seng i 7 år, hvorefter han døde.

For disse beskyldninger krævede Hans Pedersen den anklagede frifundet og hævdede, at de afgivne vidnesbyrd havde været »en part villdige, en part u-sandfærdige«.

Af de mange udsagn ved landstinget fremgik det dog, at Apellone i 36 år havde været i rygte for sin trolddom. Stærkest virkede de anklager, som Anders Christensen fremkom med. Så vidt ses var fjendskabet mellem ham og Apellone begyndt med, at han engang havde kastet nogle klyne (tørv), hun havde gravet, i en klynegrav, hvorefter Apellone havde sagt, at det skulle han ikke blive rig af. Siden havde hun, hævdede Anders Christensen, taget helbredet fra hans sal. fader, taget livet af hans heste samt taget mælken fra hans hustrus højre bryst. Angående dette sidstnævnte forhold oplyste Anders Christensen, at for 3 år siden kom Apellone til hans kone og bad om noget mælk af hendes bryst. Hun spurgte, hvad det skulle bruges til. Det var til en anden kone at smøre på noget natild. Så fik hun noget mælk i en tinkop. Siden den tid havde hun fået 2 børn, men havde ingen mælk haft i højre bryst, derimod stor smerte og ve. Dette gav han Apellone skyld for.

Så sent som på rejsen til Viborg landsting 27. maj s. å., da sagen første gang var til behandling her, havde Niels Mortensen i Lintrup, da han kørte

med Apellone, undervejs følt sig syg, så han måtte lade en anden køre. Han havde da tydeligt set »en hares lignelse« ved siden af vognen, og Christen Jørgensen så vel som de andre havde ligeledes set haren, der ligesom kom op af jorden. Man var ikke i tvivl om, at det var den onde selv, med hvem Apellone stod i forbindelse, og som fulgte hende på Viborgturen.

Sebast Bertelsen i Klelund, Hans Pedersen i Galtho og Søren Klausen i Klelund havde vidnet (herredstinget), at de var nærværende i Anders Christensens hus 2. søndag før St. Pedersdag sidst og hørte, at Anders Christensen tilspurgte Apellone og sagde, at der gik onde tiender om hende. Han frittede, om det skulle være sandhed, at hun med hendes trolddomskunst havde forgjort hans heste og andre kreaturer, som han havde mistet. Havde hun gjort det, var det uret imod ham. Hertil havde Apellone - vi hører intet om, hvordan hun var kommet i Anders Christensens hus til denne afhøring, om der blev udøvet tvang eller anden påvirkning - svaret »at hun havde det vist gjort og gjort ham stor uret.« Da sagde Anders Christensen til de nærværende mænd: »Drages dette til minde«. Herefter ændrede Apellone sin udtalelse til, at »havde hun gjort det, havde hun vist gjort uret.« Så tilbød Anders Christensen hende, om hun ville lavværgе for sig i denne sag, men hun sagde nej, hun havde intet at give af, og ingen ville hun bede gå for sig (som forsvarer i retten). Havde hun brødet med hendes krop(?), ville hun bøde med kroppen igen. »Da tag mig og lad mig brænde derfor i Guds hårde døds navn«, havde hun sagt.

Endelig fremlagdes et tingsvidne af Skast her-

reds ting af 1. februar s. å. Her havde Maren Persdatter, ligeledes en heks, som dømtes til bålet, bekendt, at hun og Apellone samt Karen Anderskone i Vittrup tilsammen havde været i Thomas Madsens hus i Vittrup krat med det formål at tage livet af ham. Det var Karen Anderskone, som ville det, fordi Thomas havde kaldt hende en troldkvind. Videre havde Maren Persdatter bekendt, at hun med de forannævnte samt Johanne Lauridskone i Starup var kommet til Anders Christensen i Klelund i »kats lignelse«, hvor de i hans stald tog livet af hans to heste. Grunden hertil var, at Anders Christensens hustru ikke havde villet give Apellone så meget, som hun ville have. Herved må vel forstås, at Apellone tiggede.

Ved landstinget lagde Anders Christensen sin hånd på Apellones hoved og »med helgens ed oprakte fingre kaldte hende en vitterlig troldkvinde«. Så afsagdes dommen:

»... og (siden) ingen nøjagtige vidner derimod fremlægges, så agtes sket som omvunden (vidnet) er. Da vide vi efter sådanne bevisligheder ikke nogen årsag eller tilhold forskrevne deres ed eller toug at kunne fælde.« Altså skulle kirkenævnets dom over Apellone Thomaskone stå ved magt, og bålet var hende vis.

— — —

Da Apellones skæbne blev bekendt i Lindknud sogn, måttte den forannævnte Karen Anderskone i Vittrup, der var blevet udlagt som deltager i heksekunstnerne, vente sig det værste. 15. juli blev hun af kirkenævnet, denne gang Peder Hansen i Okslund, Søren Jørgensen i Klelund og Jesper Pedersen sammesteds, »svoret en trolddomssag over«. 26. aug. var sagen nået til landstinget, hvor Anders

Madsen i Vittrup, formodentlig den anklagedes mand, var hendes forsvarer.

Der fremlagdes et tingsvidne af Slaug herredets ting af 15. juni. Oluf Christensen i Almstok havde vidnet, at mens hans søster Anna Jørgens boede i Vittrup, kom Karen Anderskone (og vel hendes mand) til at bo i gården som hjælpefolk. Så blev de uens. Snart efter døde nogle af gårdens kreaturer og derefter 2 heste, som stod i tøjlr på marken og var gode for 40 dlr. Nogen tid efter var Anna Jørgens hjemme på besøg hos hendes fader og moder i Almstok, hvor hun beklagede sig over tabet af husdyrene, hvilket hun mente, Karen Anders' var skyld i. Hun gik karsk og sund fra Almstok, men anden dagen fandt man hende død på Vorbasse mark. — Det var blevet drøftet, om vejret kunne være årsagen til Anna Jørgens' død. Meninger og påstande var modstridende. Hans Iversen i Vejen vidnede, at det den pågældende dag havde været snevejr, hvorimod Søren Nissen, Hans Christensen i Vorbasse, og Jens Persen i Knurborg havde forklaret, at det var smukt vejr, da Anna Jørgens gik fra Vorbasse, og hun var kun kommet $\frac{1}{3}$ mil fra Vorbasse, da hun fandt sin død, der ikke kunne skyldes vejret.

Søren Enevoldsen i Nebel vidnede, at han engang havde Karen Anders' og mand Anders Madsen boende i gårde hos sig. Da var de fluks vrede på ham og lovede ham ondt. Og snart begyndte han at miste af sine kreaturer. Det tredje år, de boede hos ham, kom de i trætte om noget enghø. Så lovede de Søren Enevoldsen, at han skulle få andet at tage vare på. Hans datter, som var 2 år, blev snart efter ramt af en sælsom sygdom, blev krumpen på alle lemmer, lå i sengen i 6 år og døde da af samme

sygdom. Dette kunne de ovennævnte vidner bekræfte.

Velb. Thomas Juel til Estrup, der vel var den anklagedes husbond, havde ved herredstinget spurgt Karen Anders', om hun ønskede et sognevidne i Vorbasse sogn af hendes sognemænd angående den tid, hun var i Nebel. Hertil havde hun svaret nej. Alligevel blev der optaget et sådant vidne ved Vorbasse kirke, idet Peter Sørensen i Elkjær på husbondens vegne gjorde forskellige spørgsmål til sognepræsten og menige sognemænd, som var i kirke. Disse svarede, at siden Kirstine Olufsdatter blev brændt, havde Karen Anders' været i troldomsrygte der i sognene. Knud Dynesen i Hejnsvig havde vidnet, at den tid, han lod Kirsten Boels brænde (7 år tidligere) havde hun udlagt Karen Anders' for trolddom.

Den egentlige anklager mod Karen Anders' var Thomas Madsen i Vittrup krat, der allerede er omtalt i forbindelse med Apellone. 2. påskenat sidst, da han lå i sin seng, kom der en stor hoben katte ind til ham. Han talte til dem og befalede sig derefter Gud i Vold. Da faldt der noget på hans gulv, ligesom en stor vedstok var falden ned. Om morgenen, han kom ud, lå hans ko død i båsen. Siden havde han aldrig haft nogen førlighed i sine lemmer, men måtte støtte sig til en stok. Ved landstinget lagde Thomas Madsen sin hånd på Karen Anders' hoved og sigtede hende for med sine troldomskunster at have gjort dette. Han tilbød hende, at hun i godtfolks nærværelse skulle »spytte til den onde ånd og vedersige ham og intet have med ham at gøre«. Men Karen Anders' sagde nej.

Fremdeles måtte man efter, hvad Kirsten Olufsdatter havde bekendt, beskyldte Karen Anders' for

at have været med til sammen med nogle andre hekse at danse på Hejnsvig kirkegård for et par år siden. Hendes dreng eller partner i kunsterne hed Thiederich, hvilket Apellone havde bekendt.

Over for så mange vidnesbyrd mod Karen Anders' kunne landstinget kun stadfæste den lokale dom over hende, og snart efter flammede et nyt heksebål ved Malt herreds ting.²⁾

Disse to omtrent samtidige hekseprocesser fra Lindknud sogn indgår i en længere række af hekseforfølgelser og retssager, som i Syd- og Sydvestjylland var så talrige omkring 1620, at der kunne tales om en gennemgribende udrensning. De omtalte tilfælde er temmelig karakteristiske for, hvorledes en hekseproces forløb, men frembyder ellers intet af særlig interesse. Der er tale om et par kvinder, den ene gammel, som synes at høre hjemme i det lavere eller laveste lag af bondebefolkningen, socialt og økonomisk afmægtige, hvorfor de tager overtroen til hjælp og opnår, vel næppe uden visse psykologiske virkemidler, at gøre sig frygtet blandt deres omgivelser. Helt uden egen skyld er næppe nogen heks eller heksemester blevet dømt. Men det var en farlig vej at betræde, og det kunne et normalt tænkende menneske på den tid ikke være uvidende om. Man må ved at beskæftige sig med disse hekseskæbner ikke overse, at der var tale om et vist samkvem med ligesindede, et suggesterende moment, som synes at have udelukket nogen vej tilbage fra troldfolkets broderskab, hvilket imidlertid ikke afholdt den ene heks fra at angive en anden, når forhørets time var inde, og de gen-

²⁾ Viborg landstings dombog C 1620.

tagne spørgsmål om medskyldige blev stillet af en mand med et torturredskab i hånden.

Udtrykket *hekseproces* er strengt taget ikke det rette udtryk for den metode, hvorpå en heks blev ekspederet ud af verden. Dommen fældedes faktisk af sognets egne folk, kirkenævningene, behæftet med den usikkerhed, som en oppisket stemning, sladder og ondskab uvægerligt måtte frembyde. Hverken herredstinget eller landstinget forlangte i en sådan trolddomssag positive beviser på den anklagedes skyld, hvilket jo også ville være vanskeligt. De afgivne vidnesbyrd for eller imod den anklagede var afgørende for dommens udfald. Ved at opsætte sagen f. eks. en måneds tid gav landstinget den anklagede en respit til eventuelt at skaffe vidner til sit forsvar, hvilket dog sjældent fik nogen betydning, netop fordi sagen i forvejen var tilrettelagt hjemme i sognet, hvor den egentlige »proces« var foregået.

Der kendes naturligvis tilfælde, hvor landstinget frikendte en heks, som var dømt af kirkenævn og hjemting. Men alt i alt må man vist finde, at datidens dystre overtro og djævfrygt kunne kaste en slagskygge ind over det ærværdige landsting, hvor så mange skæbner på liv eller død blev afgjort.
